

УДК 947.6

ВЫРАШЭННЕ КАДРАВАЙ ПРАБЛЕМЫ Ў СФЕРЫ АДУКАЦЫІ І КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ 1940-Х - ПАЧАТКУ 1950-Х ГГ.

Юргевіч Н.К.

Установа адукацыі “Віцебская ордэна “Знак Пашаны”
дзяржаўная акадэмія ветэрынарнай медыцыны”,
г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь

Важнейшим накірункам ў культурным будаўніцтве Беларусі ў другой палове 1940-х – пачатку 1950-х гг. было забеспячэнне школ і культурна-асветных устаноў кваліфікаванымі кадрамі. Адкрытыя пасля вайны навучальныя ўстановы, завочныя і вячэрнія аддзяленні пры іх не маглі вырашыць кадравыя пытанне ў поўным аб'ёме. Таму галоўная роля пры падрыхтоўцы настаўнікаў і культработнікаў адводзілася шматлікім курсам, якія арганізаваліся ў абласных і раённых цэнтрах рэспублікі. Нягледзячы на прымаемыя меры, у агульнаадукацыйных школах і культурна-асветных установах, асабліва ў заходніх абласцях Беларусі, назіраўся недахоп кадраў, іх нізкі кваліфікацыйны ўзровень, частая зменнасць, што было выклікана эканамічнымі праблемамі і цяжкасцямі пасляваеннага жыцця.

The most important tendency in cultural building of Belarus in the second decade of 1940 - early 1950 was providing schools and cultural and educational institutions with qualified personnel. Opened after the war institutions with extra-mural courses and evening classes could not solve personnel problem completely. That's why the main role in training teachers and cultural workers was assigned to different courses which were organized in regional and district centres of the republic. In spite of taken measures in schools providing general education and in cultural and educational institutions, especially in the western parts of Belarus there was personnel shortage, their low qualification level, rapid replaces. All these were engendered by economic problems and difficulties of post-war life.

Уводзіны. Першыя пасляваенныя гады былі асабліва складанымі для Беларусі. З руін і папялішчаў падымаліся гарады і вёскі, дзяржаўныя арганізацыі і прадпрыемствы, навучальныя ўстановы, калгасы і саўгасы, дамы і гаспадарчыя пабудовы людзей. Асабліва сказваліся на аднаўленчых працэсах матэрыяльныя і людскія страты рэспублікі. Важнейшым пытаннем у культурным аднаўленні і будаўніцтве Беларусі ў пасляваенныя гады стала вырашэнне кадравай праблемы.

Матэрыялы і метады даследавання. Крыніцазнаўчай базай даследавання сталі афіцыйныя дакументы цэнтральных і рэспубліканскіх партыйных і дзяржаўных органаў, пастановы і загады Міністэрства адукацыі БССР, матэрыялы архіваў Рэспублікі Беларусь, статыстычныя зборнікі, шэраг рэспубліканскіх, рэгіянальных, раённых газет, часопісаў, што дазволіла зрабіць аб'ектыўны аналіз сістэмы падрыхтоўкі кадраў для ўстаноў адукацыі і культуры Беларусі ў другой палове 1940-х - пачатку 1950-х гг.

Метадалагічнай і тэарэтычнай асновай даследавання з'яўляюцца прынцыпы гістарызму, навуковай аб'ектыўнасці і даставернасці, сістэмнага аналізу вывучаемых фактаў і з'яў. У працы выкарыстоўваліся як агульнанавуковыя (аналіз, сінтэз, параўнанне, абагульненне), так і спецыяльна-гістарычныя метады: гісторыка-генетычны, гісторыка-параўнальны, гісторыка-тыпалагічны, гісторыка-сістэмны. Гэта дазволіла правесці ўсебаковы аналіз з'яў і фактаў у іх храналагічнай і лагічнай паслядоўнасці.

Вынікі даследавання. Адкрыццё шырокай сеткі навучальных устаноў у Беларусі пасля вайны было выклікана недахопам і нізкім кваліфікацыйным узроўнем настаўнікаў. У 1944 – 1945 навучальным годзе рэспубліцы патрабавалася 35272 настаўніка [1, арк. 167]. Аднак колькасць настаўнікаў, узятых на ўлік да 1 снежня 1944 г., складала 30822 чалавекі [2, с. 76]. Мерапрыемствы па прыцягненні ў Беларусь педагагічных кадраў з іншых тэрыторый СССР праз рээвакуацыю і запрашэнне не маглі поўнасцю вырашыць праблему, таму былі прыняты аператыўныя меры па фарміраванні настаўніцкіх кадраў з мясцовага насельніцтва. У першую чаргу гэтую праблему вырашалі кароткатэрміновыя педагагічныя курсы, на якія прымаліся асобы, меўшыя адукацыю не ніжэй за 8-9 класаў. Паводле дадзеных Наркамасветы БССР летам 1944 г. на кароткатэрміновых курсах вучыліся 1222 чалавекі, а ў лістападзе-снежні для работы ў пачатковых класах было падрыхтавана больш 2700 настаўнікаў [2, с. 76]. Кароткатэрміновыя курсы ў пэўнай ступені дапамагалі вырашаць кадравую праблему, якая асабліва востра стаяла ў самых аддаленых ад раённых цэнтраў вёсках Беларусі. Аднак кваліфікацыйны ўзровень настаўнікаў, якіх рыхтавалі на курсах, быў вельмі нізкім.

У першыя пасляваенныя гады значная частка настаўнікаў не мела не толькі педагагічнай, але і сярэдняй, і нават няпоўнай сярэдняй адукацыі. У 1944 – 1945 гг. былі прыняты меры па аднаўленні і пачатку работы педагагічных вучылішчаў, настаўніцкіх і педагагічных інстытутаў. У жніўні 1944 г. былі адкрыты Беларускі інстытут культуры і спорту, Мінскі, Гомельскі, Гродзенскі, Магілёўскі педагагічныя інстытуты, Баранавіцкі, Мазырскі, Пінскі настаўніцкія інстытуты, 24 педвучылішчы [3, с. 179]. Асноўная ўвага надавалася завочным аддзяленням ВНУ і педагагічных вучылішчаў, з дапамогай якіх меркавалася павысіць агульнаадукацыйны ўзровень настаўніцтва. Для настаўнікаў-завочнікаў, якія мелі здавальняючыя адзкі, было ўведзена бясплатнае навучанне, аплочваўся праезд да месца вучобы за кошт сродкаў, асігнаваных на завочнае навучанне [4, арк. 107].

Нягледзячы на праведзеныя мерапрыемствы, у школах Беларусі адчуваўся недахоп настаўнікаў па некаторых дысцыплінах, што было звязана і з сур'ёзнымі пралікамі ў планаванні падрыхтоўкі педагагічных кадраў для школ БССР па розных спецыяльнасцях. У 1944 – 1945 навучальным годзе з 38 факультэтаў настаўніцкіх інстытутаў рэспублікі 18 рыхтавалі выкладчыкаў гісторыі і геаграфіі, а астатнія 20 – выкладчыкаў фізікі, хіміі, прыродазнаўства і іншых спецыяльнасцей. У выніку настаўнікаў гісторыі, геаграфіі, рускай мовы і літаратуры рыхтавалі значна больш, чым патрабавалі школы, а выкладчыкаў матэматыкі, фізікі, беларускай і замежных моў не хапала. Кадравая праблема, асабліва ў заходнебеларускіх рэгіёнах, была настолькі адчувальнай, што некаторыя з іх былі выдзелены ў першую групу забеспячэння па ртатах, зарплате, літаратуры. У 1945 – 1946 навучальным годзе ў Гродзенскай вобласці не працавала 101 школа з прычыны адсутнасці настаўнікаў, якія

выехали ў Польшчу [5, арк. 6]. Нават у 1947 – 1948 навучальным годзе ў некаторых раёнах Маладзечанскай вобласці з гэтай прычыны не працавала да 50% сельскіх школ [6, арк. 8]. Недахоп настаўнікаў у заходніх абласцях БССР адчуваўся і ў пачатку 1950-х гг. Не хапала кваліфікаваных спецыялістаў і сярод кіруючых кадраў.

У другой палове 1940-х - пачатку 1950-х гг. кваліфікаванымі кадрамі ў першую чаргу камплектаваліся школы сталіцы, абласных і раённых цэнтраў, а потым толькі сельскія. Так, да пачатку 1954 – 1955 навучальнага года ў г. Віцебск былі накіраваны 23 чалавекі з вышэйшай адукацыяй, г. Оршу – 6 чалавек, г. Полацк – 9 чалавек, у той час як у Расонскі раён – 3 настаўнікі, Ульскі – 4 чалавекі, Коханаўскі – 2, Ушацкі – 3, Суражскі – 1, Сенненскі – 1. Унутрыраённае размеркаванне на працу вялося па аналагічным прынцыпе – больш падрыхтаваныя спецыялісты заставаліся ў школах раённага цэнтра [7, арк. 1-2].

Выпускнікі педагагічных навучальных устаноў часам не прыязджалі да месца размеркавання, асабліва ў сельскую мясцовасць. Былі выпадкі, калі мясцовае кіраўніцтва прымала на працу выпускнікоў педагагічных навучальных устаноў, якія былі накіраваны ў іншыя вобласці рэспублікі. Даволі часта кіраўнікі раённых аддзелаў народнай адукацыі мала цікавіліся фактычным працаўладкаваннем маладых спецыялістаў, не праяўлялі ўвагі да рашэння іх бытовых і сацыяльных праблем. Так, у 1945 – 1946 навучальным годзе ў Гродзенскую вобласць быў накіраваны 951 малады спецыяліст, а ўладкавалі на працу толькі 600, “астатнія з’ехалі ў невядомым накірунку”. Вялікая колькасць маладых спецыялістаў, накіраваных ва ўстановы адукацыі ў 1946 г. у Брэсцкую, Маладзечанскую, Пінскую і шэраг іншых абласцей, не была працаўладкавана [8, арк. 9-10].

Улічваючы цяжкае становішча, якое склалася ў рэспубліцы, асабліва ў сельскай мясцовасці, Міністэрства адукацыі БССР загадам № 56 ад 1946 г. абавязвала ўсіх дырэктараў педагагічных, настаўніцкіх інстытутаў і вучылішчаў выдаваць на рукі выпускнікам па заканчэнні навучальнай установы толькі накіраванне Міністэрства адукацыі БССР. Дыпломы аб заканчэнні навучальнай установы загадвалася выдаваць пасля прад’яўлення даведкі з месца працы з указаннем, што выпускнік працуе згодна з накіраваннем Міністэрства адукацыі БССР [9, арк. 26]. Праблема недахопу кадраў у сельскіх школах вырашалася павольна, таму такія адміністрацыйныя меры існавалі і ў 1950-я гг.

Ускладняла падрыхтоўку настаўніцкіх кадраў увядзенне платы за навучанне для студэнтаў ВНУ і педвучылішчаў. Згодна загаду Народнага камісара асветы БССР ад 14.03. 1945 г. для ВНУ была ўстаноўлена плата ў памеры 300 руб., для педвучылішчаў 150 руб. у год, у вышэйшых навучальных установах г. Мінска – 400 руб., а ў мінскіх педвучылішчах – 200 руб. у год. На вярхоўных аддзяленнях навучальных устаноў бралася плата ў палавінным памеры. Да таго ж, для студэнтаў-завочнікаў часта не хапала месцаў у інтэрнатах, у перыяд сесіі ім даводзілася шукаць прыватныя кватэры, што ўплывала на іх матэрыяльнае становішча [9, арк. 29].

Адцягвала ўвагу настаўнікаў ад вучобы актыўнае прыцягненне іх да ўдзелу ў розных дзяржаўных мерапрыемствах – ад ліквідацыі непісьменнасці да збору падаткаў. Асабліва актыўнасць настаўнікаў у рабоце з насельніцтвам праявілася ў падрыхтоўцы і правядзенні выбараў: яны выконвалі абавязкі агітатараў, аказвалі дапамогу партыйным арганізацыям у выпуску агітацыйных лістоў і насценгазет, наладжванні культурна-масавай работы ў хатах-чытальнях і клубах, чыталі лекцыі, праводзілі гутаркі пра метады падняцця ўраджайнасці сельскагаспадарчых культур і прадукцыйнасці жывёлаводства.

Акрамя адміністрацыйных мер, ЦК КПБ і ўрад БССР прымалі значныя меры па заахвочванні настаўнікаў да працы і жыцця ў сельскай мясцовасці: бясплатнае навучанне дзяцей настаўнікаў у старэйшых класах, забеспячэнне жыллем, прадуктамі харчавання, прамысловымі таварамі, прысудзібымі ўчасткамі, жывёлаў, крэдытаваннем. Другім накірункам работы сталі меры ЦК КП(б)Б і СНК БССР па паляпшэнні матэрыяльнага становішча беларускіх настаўнікаў. У 1944 – 1950 гг. былі прыняты пастановы, згодна з якімі для настаўнікаў паляпшаліся жыллёва-бытавыя ўмовы, матэрыяльнае і грашовае забеспячэнне.

Аднак, дрэннае выкананне мясцовымі ўладамі рашэнняў па забеспячэнні сельскіх настаўнікаў прадуктамі харчавання прыводзіла да таго, што некаторыя з іх траплялі “ў кабалу да кулацкай часткі вёскі”, працуючы ў заможных сялян альбо ў гаспадарках бацькоў сваіх вучняў (да прыкладу, у 1945 г. у Сапоцкінскім раёне Гродзенскай, Крывіцкім, Мядзельскім, Іўеўскім - Маладзечанскай абласцей) [10, арк. 322]. Таму зразумелым з’яўляецца выказванне аднаго з настаўнікаў Мівейскай школы Косаўскага раёна Брэсцкай вобласці: “Обуйте, оденьте, тогда буду работать в две смены” [11, арк. 24].

Згодна з пастановай ЦК УКП(б) і СМ СССР ад 10 лютага 1948 г. № 245 “О повышении заработной платы и пенсии учителям начальных, семилетних и средних школ” Міністэрства адукацыі БССР павінна было павысіць настаўніцкую зарплату. Гэтае мерапрыемства было праведзена. Улічваліся пры гэтым працоўны стаж, наяўнасць адпаведнай педагагічнай адукацыі, прадмет, які вёў настаўнік, а таксама ў якой школе працаваў – гарадской ці сельскай. У пасляваенныя гады сельскія настаўнікі атрымлівалі за сваю працу менш грошай, чым гарадскія. Зарплата настаўнікаў рускай, беларускай і замежнай моў, матэматыкі, хіміі, географіі, гісторыі, Канстытуцыі СССР, фізікі, якія выкладалі ў 5 – 7 класах сямігадовых і сярэдніх школ да 5 гадоў і мелі вышэйшую адукацыю, складала ў горадзе 690 руб., у сельскай мясцовасці – 635 руб. Настаўнікі пачатковых класаў і настаўнікі чарчэння, малявання, музыкі і спеваў старэйшых класаў атрымлівалі значна меншую зарплату [12, арк. 125].

У пасляваенныя гады існавалі праблемы з выплатай заробтнай платы настаўнікам рэспублікі, якую затрымлівалі на 2 – 11 месяцаў. Грошы для настаўнікаў затрымліваліся і ў сярэдзіне 1950-х гг. у Мінскай, Бабруйскай, Віцебскай, Магілёўскай, Маладзечанскай і іншых абласцях БССР [13, арк. 76]. Затрымка зарплат, немагчымасць атаварыць карткі, якія выдаваліся раённымі органамі народнай адукацыі, высокая цэны – усё гэта паставіла настаўнікаў у складанае матэрыяльнае становішча і вымусіла думаць пра іншыя шляхі для існавання. Таму частымі станавіліся звальненні настаўнікаў з педагагічнай работы і ўладкаванне на працу ў іншыя арганізацыі. Толькі з Віцебскай вобласці ў 1952 г. выбылі 324 настаўнікі, 10 чалавекам у раённых аддзелах адукацыі былі выданы “неабгрунтаваны адмацаванні” [14, арк. 6].

Складаным заставалася становішча з педагагічнымі кадрамі ў заходніх абласцях у сувязі з недаверам да тых настаўнікаў, якія не па сваёй віне аказаліся на часова акупаванай тэрыторыі БССР. На актыўную частку педагагічных кадраў псіхалагічны ціск аказвала дзейнасць антысавецкага падполля, прадстаўнікі якога агітавалі насельніцтва не адпраўляць сваіх дзяцей у школы, пагражалі сем’ям настаўнікаў фізічнымі расправамі і наносілі ім матэрыяльны ўрон. Нягледзячы на складанае становішча ў заходніх абласцях БССР, шматлікія прыклады

настаўніцкай актыўнасці былі зафіксаваны паўсюдна ў Брэсцкай, Гродзенскай, Маладзечанскай, Пінскай, Полацкай абласцях. Для замацавання кваліфікаваных кадраў у заходніх абласцях краіны загад Міністэрства адукацыі БССР № 24 ад 20 кастрычніка 1946 г. забараняў перамену месца работы, выезд за межы рэспублікі, звальненне і перавод з адной школы ў другую тых педагогаў 8-10 класаў, якія мелі вышэйшую адукацыю.

У пасляваенныя гады склалася пэўная сістэма маральнага заахвочвання настаўніцкіх кадраў. Не аналізуючы ўсе формы (ганаровыя граматы, падзякі, прэміі, злётны лепшых настаўнікаў і інш.), адзначым, што 25 сакавіка 1948 г. быў выдадзены загад № 67 Міністэрства адукацыі БССР “Аб ўзнагароджанні настаўнікаў ордэнамі і медалямі СССР за выслугу і бездакорную працу”, у адпаведнасці з якім беларускія настаўнікі атрымалі ўзнагароды. З 1949 года пачаў дзейнічаць загад Міністэрства адукацыі БССР “Аб ўзнагароджанні настаўнікаў ордэнамі і медалямі СССР за выслугу гадоў і паспяховую працу”, згодна з якім настаўнікі, якія бездакорна працавалі 10 гадоў і былі актыўнымі ў грамадска-палітычным жыцці, ўзнагароджваліся медалём “За трудовое отличие”, за 20 гадоў працы – ордэнам “Знак Почета”, за 25 гадоў – ордэнам “Трудового Красного Знамени”, за 30 гадоў – ордэнам Леніна [15, арк. 240]. У пасляваенныя гады назіраўся колькасны рост педагогічных кадраў у краіне. Калі ў 1940 – 1941 навучальным годзе працавала ў беларускіх школах 56,9 тыс. настаўнікаў, у 1945 – 1946 гг. — 40,2 тыс. чалавек, то ў 1950 – 1951 гг. — 64,4 тыс., у 1955 – 1956 гг. — 78,8 тыс. [16, с. 398]. Паляпшаўся і якасны склад настаўніцкіх кадраў: калі ў 1944 – 1945 навучальным годзе ў школах БССР працавала 19,7% настаўнікаў з вышэйшай і няпоўнай вышэйшай адукацыяй, то ў 1950 – 1951 гг. — 30,2%, а ў 1955 – 1956 гг. — каля 50% [17, с. 306]. Увага дзяржавы садзейнічала павышэнню аўтарытэта настаўніка і яго ролі ў пасляваенным будаўніцтве краіны.

Складанай праблемай з’яўляўся недахоп кадраў у культурна-асветных установах: большасць работнікаў культуры ў сярэдзіне 1940-х – пачатку 1950-х гг. не мела не толькі спецыяльнай падрыхтоўкі, але і агульнай сярэдняй адукацыі. Хаця апошнія з’яўляліся наменклатурай РК КПБ, аднак з прычыны адсутнасці падрыхтаваных спецыялістаў на працу ў культурна-асветных ўстановах прымаліся амаль усе добраахвотнікі. Так, са 180 загадчыкаў хат-чытальняў Брэсцкай вобласці ў 1945 г. толькі 6 чалавек мелі сярэднюю, астатнія незакончаную сярэднюю ці нават пачатковую адукацыю [18, арк. 32]. У ходзе праверкі выканання пастановаў Маладзечанскага АК КП(б)Б ад 26 мая 1948 г. “О состоянии работы культпросветучреждений области” камісія абкома партыі сумесна з абласным аддзелам культурна-асветных устаноў прыняла рашэнне аб неабходнасці замены 110 загадчыкаў хат-чытальняў, 2 загадчыкаў райкультасветустаноў, 4 бібліятэкараў, 4 дырэктараў РДК, 4 дырэктараў СДК і інш., бо яны не адпавядалі патрабаванням для працы ў культурных установах [19, арк. 1].

Каб пазбавіцца кадравага дэфіцыту, кіраўнікі органаў культуры накіроўвалі здольную моладзь на вучобу ў вышэйшых і сярэдніх спецыяльных устаноў культуры і бібліятэчнай справы, у тым ліку ва Усесаюзна інстытут павышэння кваліфікацыі кіруючых палітасветработнікаў, Маскоўскі і Ленінградскі бібліятэчны інстытуты, культасветвучылішчы ў гг. Магілёве і Гродна. Але галоўнай формай падрыхтоўкі работнікаў культуры БССР пасля вайны заставалася сістэма шматлікіх курсаў і кароткатэрміновыя семінары. На эфектыўнасць працы ўстаноў культуры адмоўна ўплывала і частая зменнасць кадраў, якая штогод дасягала 30-40% і тлумачылася не толькі нізкім кваліфікацыйным узроўнем, але і невялікай заробтнай платай работнікаў культуры.

Непадрыхтаванасць многіх работнікаў культуры да працы і цяжкае матэрыяльнае становішча выклікалі хуткую зменнасць кадраў, адмоўна адбіваліся на іх дзейнасці. У 1946 г. у Віцебскай вобласці па стажы і вопыце працы амаль усе работнікі культурна-асветных устаноў працавалі ад 1 да 2 гадоў: да 6 месяцаў – 103 чалавекі, ад 6 месяцаў да года – 47, ад 1 да 2 гадоў – 65 чалавек, ад 2 да 5 гадоў – 2 [20, арк. 535]. На пачатак 1950-х гг. большасць работнікаў культуры Гомельскай вобласці працавала па 4 – 5 месяцаў, з іх ніхто не меў сярэдняй адукацыі і нідзе не вучыўся, за 9 месяцаў 1952 г. у гэтай вобласці змяніўся 81 загадчык хат-чытальняў [21, арк. 208]. На працу ў культурна-асветных ўстановах іншы раз назначаліся выпадковыя асобы, якія нават не ведалі, у чым будучы заключачца іх абавязкі. У 1954 г. у Гродзенскай вобласці было зменена 278 работнікаў культуры з 634. Праблема камплектавання культурна-асветных устаноў, асабліва ў вёсцы, кваліфікаванымі кадрамі заставалася актуальнай на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў.

Шматлікія даручэнні (абмер прысядзібных участкаў, праверка і перавозка насення, выкананне абавязкаў упаўнаважаных пры правядзенні розных дзяржаўна-гаспадарчых кампаній) работнікі сельскіх клубаў і бібліятэк выконвалі з поўнай мерай адказнасці. Але пры гэтым пакутавала больш за ўсё сама культурна-масавая работа. Тыповую карціну паказвае дакладная запіска загадчыка Віцебскага абласнога аддзела культурна-асветнай работы сакратару Віцебскага абкома КП(б)Б (дагуецца маем 1947 г.) пра тое, што Дубровенскі РК КП(б)Б “обезглавил руководство культпросветучреждений райцентра”, а “закрепление заведующего отдела культурно-просветительной работы за одной тракторной бригадой лишает все избы-читальни района руководства и контроля их работы среди населения в период посевной кампании” [22, арк. 186]. На культурна-асветную работу ўплывала і вылучэнне загадчыка клуба ці бібліятэкі на больш высокую пасаду (напрыклад, старшыні калгаса), бо на гэта месца прыходзілі людзі без адпаведнай адукацыі. Такое становішча было характэрным і ў сярэдзіне 1950-х гг. у Брэсцкай, Гомельскай, Маладзечанскай, Палескай і іншых абласцях БССР.

У другой палове 1940-х - пачатку 1950-х гг. вельмі вострым пытаннем заставалася выплата заробтнай платы работнікам культуры, што з’яўлялася вельмі істотным за замацаваннем работнікаў ва ўстанове культуры. Сельсаветы і раённыя аддзелы культурна-асветнай работы часта яе затрымлівалі на 5 – 11 месяцаў. У 1945 г. Кабішчанская хата-чытальня Гарадоцкага раёна Віцебскай вобласці стала вядомай як пераможца ў абласным сацыялістычным спаборніцтве, але яе загадчыца Л.Д. Лапо зарплату не атрымлівала на працягу некалькіх месяцаў, пры гэтым, як адданы справе чалавек, за свае грошы купляла кнігі, партрэты, плакаты. Матэрыяльнае становішча ўскладнялася і ў выніку зняцця з 1 студзеня 1946 г. работнікаў культурна-асветных устаноў з пераліку асоб, якія атрымлівалі да гэтага часу харчовую надбаўку [23, арк. 317]. Аналіз вивучаных матэрыялаў дазваляе зрабіць вывад, што матэрыяльная падтрымка сельскіх работнікаў культуры на працягу даследуемага часу патрабавала паляпшэння.

Заклучэнне. У першыя пасляваенныя гады ў школах Беларусі адчуваўся востры недахоп кваліфікаваных педагогічных кадраў. Партыйнае і дзяржаўнае кіраўніцтва БССР імкнулася вырашыць праблему праз пэўную сістэму мер, галоўнымі з якіх былі рээвакуацыя і прыцягненне да працы ў рэспубліку настаўнікаў з іншых рэгіёнаў

СССР, па магчымаасці хуткае аднаўленне працы педагагічных і настаўніцкіх інстытутаў, сярэдніх спецыяльных педагагічных устаноў, пашырэнне вячэрняй і завочнай формаў навучання, а таксама стварэнне шматлікай сеткі кароткатэрміновых курсаў, прыцягненне на педагагічную працу моладзі, якая мела агульную ці (у выключных выпадках) няпоўную сярэднюю адукацыю, і падрыхтоўка яе на курсах. У пасляваенныя гады назіраўся колькасны рост педагагічных кадраў у краіне.

Тым не менш, частка беларускіх настаўнікаў заставалася не ахопленай завочным навучаннем, на што ўплывалі заняткі ў дзве ці тры змены, складанасці з вучэбнай літаратурай, грамадская работа, цяжкае матэрыяльнае становішча. Часта не мелі патрэбнай адукацыі дырэктары школ, загадчыкі раённых аддзелаў народнай адукацыі і педагагічных кабінетаў. Не спрыяла развіццю сельскай школы пасля вайны камплектаванне спачатку школ сталіцы, абласных і раённых цэнтраў і толькі потым – сельскіх. З прычыны цяжкага матэрыяльнага становішча і складаных умоў працы значная колькасць выпускнікоў навучальных педагагічных устаноў не жадала працаваць у сельскай мясцовасці і не прыязджала да месца размеркавання.

Складанай праблемай з'яўляўся недахоп кадраў у культурна-асветных установах: большасць работнікаў культуры ў сярэдзіне 1940-х – пачатку 1950-х гг. не мела не толькі спецыяльнай падрыхтоўкі, але і агульнай сярэдняй адукацыі. Хаця апошнія з'яўляліся наменклатурай РК КПБ, аднак з прычыны адсутнасці падрыхтаваных спецыялістаў на працу ў культурна-асветных ўстановах прымаліся амаль усе добраахвотнікі. Па гэтай жа галоўнай формай падрыхтоўкі работнікаў культуры БССР пасля вайны заставалася сістэма шматлікіх курсаў. На эфектыўнасць працы ўстаноў культуры адмоўна ўплывала і частая зменнасць кадраў, якая штогод дасягала 30-40% і тлумачылася не толькі нізкім кваліфікацыйным узроўнем, але і невялікай заробтнай платой работнікаў культуры. Матэрыяльнае становішча работнікаў культурна-асветных устаноў яшчэ больш ускладнілася ў выніку зняцця іх з 1 студзеня 1946 г. з пераліку асоб, якія атрымлівалі харчовую надбаўку.

Акрамя адміністрацыйных мер, ЦК КПБ і ўрад БССР прымалі значныя меры па заахвочванні настаўнікаў да працы і жыцця ў сельскай мясцовасці: бясплатнае навучанне дзяцей настаўнікаў у старэйшых класах, забеспячэнне жыллем, прадуктамі харчавання, прамысловымі таварамі, прысядзібымі ўчасткамі, жывёлай, крэдытаваннем. Паўсюдным дэфіцыт, беднасць гаспадарак, а таксама няўважлівыя адносіны мясцовага кіраўніцтва да патрэб інтэлігенцыі (размеркаванне настаўніцкіх картак сярод іных асоб, затрымка зарплат, невыдзяленне жылля, газы, паліва з прычыны адсутнасці) прыводзілі да таго, што сельскія настаўнікі аказваліся ў складаных матэрыяльных умовах. Усё гэта адмоўна сказвалася на замацаванні педагагічных кадраў у вёсцы, вяло да частай зменнасці сярод іх і не спрыяла якаснай арганізацыі працэсу навучання і выхавання.

Для замацавання настаўніцкіх кадраў Міністэрства адукацыі БССР прыняло шэраг адміністрацыйных рашэнняў, найбольш значным з якіх быў перавод настаўнікаў з усходніх абласцей у заходнія, забарона настаўнікам, асабліва з вышэйшай адукацыяй, змяняць месца працы і выязджаць за межы рэспублікі, а таксама выдача дыплама аб заканчэнні навучальнай установы пасля прад'яўлення даведкі з месца працы.

Дадатковыя складанасці пры арганізацыі педагагічнай і культурна-асветнай работы назіраліся ў заходніх абласцях БССР, дзе існаваў востры недахоп настаўнікаў і культработнікаў, якія не адпавядалі новым сацыяльным і ідэйна-палітычным патрабаванням альбо эмігрыравалі ў Польшчу і іншыя краіны свету. Да таго ж, культурнае будаўніцтва ў заходніх абласцях Беларусі стрымлівалася дзейнасцю антысавецкага падполля, актывісты якога не проста агітавалі сялян не адпраўляць сваіх дзяцей у савецкія школы, не выконваць дзяржаўныя мерапрыемствы, але пагражалі расправай, наносілі ім і іх сем'ям матэрыяльны і фізічны ўрон.

Паступова кадравая праблема ў агульнаадукацыйных школах і культурна-асветных установах Беларусі паляпшалася, павышаўся іх кваліфікацыйны ўзровень, рос аўтарытэт сярод насельніцтва.

Літаратура. 1. Докладные записки на имя СНК БССР и ЦК КП(б)Б (29.06.1944 – 20.12.1944 гг.) // Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Фонд 42. – Воп. 4. – Спр. 5. 2. Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі / В.К. Бандарчык [і інш.]; нав. рэд.: член-карэсп. АН Беларусі В.К. Бандарчык. – Мінск: “Навука і тэхніка”, 1993. – 256 с. 3. Рост матэрыяльнага благосостояния и культуры белорусского народа / под ред. Н.В. Каменской [и др.]. – Минск: “Наука и техника”, 1969. – 305 с. 4. Отдел народного образования исполнительного комитета Витебской области (начало 1945 – октябрь 1945 гг.) // Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Фонд 2797. – Воп. 1. – Спр. 8. 5. Докладные записки о работе школ и детдомов по Гродненской области (1945 г.) // Дзяржаўны архіў грамадскіх аб'яднанняў Гродзенскай вобласці. – Фонд 1. – Воп. 1. – Спр. 2389. 6. Справки и сведения по Молодечненской области (1944 – 1945 гг.) // Дзяржаўны архіў Мінскай вобласці. – Фонд 4629. – Воп. 3. – Спр. 3. 7. Решения облисполкома, отчеты о работе школ и докладные (1953 – 1954 гг.) // Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Фонд 2797. – Воп. 2. – Спр. 6. 8. Приказы и постановления (1945 г.) // Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Фонд 42. – Воп. 4. – Спр. 8. 9. Указания, распоряжения Министерства просвещения БССР за 1945 – 1946 гг. // Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Фонд 2797. – Воп. 1. – Спр. 7. 10. Постановления и протоколы Коллегии (20.01.1945 – 20.12.1945 гг.) // Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Фонд 42. – Воп. 4. – Спр. 8. 11. Докладные отдела о работе специальных учебных заведений и школ области в 1944 – 1945 учебном году // Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці. – Фонд 1. – Воп. 2. – Спр. 212. 12. Витебский областной отдел народного образования (декабрь 1944 – апрель 1952 гг.) // Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Фонд 2797. – Воп. 1. – Спр. 3. 13. Директивные указания, приказы и инструкции вышестоящих органов о работе школ (18.04.1952 – 20.08.1952 гг.) // Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Фонд 2797. – Воп. 1. – Спр. 250. 14. Постановления и директивные указания вышестоящих органов по вопросам народного образования (26.01.1953 – 08.12.1953 гг.) // Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Фонд 2797. – Воп. 2. – Спр. 3. 15. Приказы Министерства просвещения и программа по военной подготовке в школах и списки военруков (1944 – 1946 гг.) // Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Фонд 2797. – Воп. 1. – Спр. 2. 16. Народное хозяйство БССР: стат. сборник / ред.: П. Голубцова. – Минск: Гос. изд-во БССР. Ред-я соц.-эконом. литературы, 1963. – 511 с. 17. Парашкоў, С.А. Гісторыя культуры Беларусі: вучэбны дапаможнік / С.А. Парашкоў. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2001. – 296 с. 18. Справки, докладные и другие документы обкомов КП(б)Б и ЛКСМБ по вопросам агитационной и культурно-просветительной работы в области (1945 г.) // Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці. – Фонд 1. – Воп. 2. – Спр. 196. 19. Дело № 27. Справки о состоянии кадров культурно-просветительных учреждений и организации работы (1948 г.) // Дзяржаўны архіў Мінскай вобласці. – Фонд 4629. – Воп. 8. – Спр. 76. 20. Постановление Совета Министров БССР (1946 г.) // Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Фонд 2806. – Воп. 1. – Спр. 9. 21. Дело № 152 // Дзяржаўны архіў грамадскіх аб'яднанняў Гомельскай вобласці. – Фонд 144. – Воп. 7. – Спр. 152. 22. Постановления и решения за 1947 г. // Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Фонд 2806. – Воп. 1. – Спр. 14. 23. Директивные указания (1946 г.) // Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Фонд 2806. – Воп. 1. – Спр. 8. 23.

Статья поступила 1.10.2010г.